

Sockenhantverkare

Ur boken Vargatider på Stångenäset
Utgiven 1965 Av Sven Rydstrand

Den förste sockenhantverkare i Stångenäs, som man kan påträffa i domböckerna, är muraremästaren Swen Pehrsson-Löök, som år 1708 utförde murningsarbetet hos prosten Bornander i Bro nybyggda prästgård. Var han bodde är inte känt, men med all sannolikhet var han "Brasättning".

Prosten Bornander var emellertid inte nöjd med mäster Lööks arbete, ty de pipor som han murat upp, ville inte leda upp röken, som i stället slog fram i rummen till stort förtret både för prosten och hans tjänstefolk. Prosten påstod sålunda, att muraren ej hade gjort sitt arbete såsom en rättskaffens muraremästare ägnar och anstår. Därför borde han åläggas att mura om det hela på egen bekostnad, ty som det nu var kunde folket inte fullgöra sina sysslor vid spisarna utan blev hindrade av rök.

Muraremäster Löök infann sig vid tinget och svarade, att han hade gjort arbetet så som prosten hade velat ha det. Först hade han menat sig ej vilja påtaga sig detta mureriarbete, men prosten hade tvingat honom att göra det. Mäster Löök hade nämligen först murat upp en källare för prosten, och när denna var färdig, hade prosten sagt, att om han nu inte lyder och även påtager sig allt det andra mureriarbetet, så skulle han inte erhålla betalning för källarens uppmurande. Men det påstod han att han inte fick ändå.

Härtill svarade prosten, att om Löök var en klok mästare, måste han väl ha vetat huru murarna skulle se ut. Då prosten varnat honom, hade han sagt att han själv skulle stå för arbetet. Vad betalningen beträffade, visade prosten fram mäster Looks egen kvittens, att han hade blivit rikligt förnöjd.

Mäster Löök svarade åter att han icke fick tillstånd att uppföra spisarna sådana, som han själv ville ha dem, utan han blev av prosten tvingad att göra dem annorlunda. Han fick inte heller så mycken tegelsten, som han skulle ha behövt, utan han måste använda för mycket gråsten, och det gjorde att piporna ej kunde svälja röken så bra som de borde. Dessutom erkände han, att han hade skrivit sitt namn på kvittot, men all betalning hade han icke fått, varför han ansåg sig vara fri från vidare arbete.

Muraren Swen Lööks kontrakt 1705

Det hava vi undertecknade ackorderat med var annan angående det murarbetet, som skall göras på Brastads kyrka,
som följer, näml:

Lovar och försäkrar jag Swen Persson Löök, det jag skall muren nederriva, så vida han det tarvar, ställningarna uppsätta, och sedan den samma så försvarligen som någon kan göra, uppmura, sedan taket anstryka och hela verket ifrån mig så försvarligt leverera, som jag det för Gud och var man besvära vill. Vilket jag med mina gesäller på egen kost förrätta skall.

Swen Pärsson-Löök.

Däremot lova och försäkra vi allmogen av Brastads socken, att han mäster Swen Löök med sina gesäller skall hava för arbetet på gaveln 75 D:r Smt och för vart – pannor han lägger och på båda sidor anstryker 6 skill., skolandes vi dessutom honom bispringa med nödtorftigt arbetsfolk till kalkslående och stembärande samt njuta påberopade färdiga, så att det icke skall för honom något studsas, skolandes var och en som förordnad bliver, vara på platsen i rättan tid och arbetet till aftonen flitigt förrätta. Vilket till större visso med namn och vanliga bomärken bekräftas av Bro d. – sept. 1705.

Peter Thelin.

På församlingens vägnar:

And. Bornander.
past. loci.

Anders Olsson
i Backa.

Anders Olsson
i Hermansröd.

Men efter noga övervägande kunde rätten dock inte skönja annat än att muraremäster Swen Löök borde vara skyldig att på egen bekostnad rätta och bota de fel som fanns på skorstenar och spisar i Bro nya prästgårdsbyggning, helst han som en klok mästare icke bort låta sig övertalas att göra spisarna annorlunda än de bort vara eller använda annat material än som tjänligt var. Och vad lönen beträffar, hade han den kunnat lagligen söka, om den skulle blivit honom förhållen. Vilken frihet han även i fortsättningen borde utnyttja sig av, om anledning fanns.

Skomakare synes det ha varit ont om i början av 1700-talet. År 1711 fick dock Bro socken sin förste sockenskomakare. Följande dokument skrevs om honom vid tinget på Mellby i oktober samma år:

"Som allmogen i Bro socken bekant att de lida en stor mangel för skomakare, så att när de skola hava ett sådant hantverk utfört såväl för sig själva som för sina svenntjänare, så kunna de en sådan hantverkare icke utan stort besvär bekomma. Erbjudande sig nu närvarande unge person, Lars Rassmusson benämnd, som med sådant hantverk omgår, att vilja vara sockenskomakare i Bro socken. Alltså haver tingsrätten i förmågo av Hans Kungl. Maj:ts allernådigaste förordning honom, Lars Rassmusson, till vidare Hans Excellens, Högvälborne Herr Baron, Gouvernör och Amiralens höggunstige approbation till Bro socken skomakare velat antaga. Havandes han ithy sin gärning öva, och vad annan rättighet han för samma hantverk bör utgöra, till Kungl. Maj:t att erlægga och klarera, när så påfordras. Därför bliver han hos alla i bästa maten för kunnande rekommenderad, dem tackes låta honom denna interimfullmakt till godo njuta."

Samme skomakare, ehuru han nu kallas Tolle Rassmusson, framkom på tinget år 1723 och framviste för rätten sin fullmakt av år 1712 att vara sockenskomakare i Bro socken. Han sade nu, att han var så gammal och sjuklig och hans syn var så försvagad, att han inte längre kunde uppehålla sitt ämbete utan bad att få sluta. Detta beviljades, och i samband därmed efterlyste rätten någon yngre person, som hade lust och förmåga att efterträda Tolle som sockenskomakare, men ingen anmälde sig vid detta ting.

Fällberedarna eller skinnberedarna, som de också kallades, var en viktig yrkesgrupp för i tiden, då mycket skinn användes till kläder. Sedan gammalt hade många skinnberedare bott på Herrenäset i Bro socken, ock så var även fallet år 1717. Då framträdde för rätten vid häradstinget på Mellby gamle sockenhantverkaren och fällberedaren Pehr Eskilsson i Sollid under Ed och tillkännagav att han på grund av ålderdom och skröplighet ej längre förmådde sköta sitt hantverk utan ville överlämna detsamma till den unge lärlingen Rassmus Andersson. Denne blev också av rätten hänvisad att hos Gouvernören Mörner söka få fullmakt som sockenhantverkare.

Men ovan nämnde Pehr Eskilsson lever dock ännu år 1732 och driver då fortfarande sin näring. Det året hade nämligen löjtnanten Didrick Vesterlind instämt honom till tinget att svara för nio styck bockskinn, som löjtnanten inlämnat. För att svara i Pehr Eskilssons ställe inställde sig då vid tinget skinnredaren Assmund Andersson i Sollid. Denne var med i ett skinnredarelag, för vilket Eskilsson var ledare.

Löjtnanten påstod, att han hade lämnat på Sollid 9 stycken stora bockskinn, som var efter 3-åriga bockar. Dessutom hade han lämnat två skinn efter risbitare (ettåriga bockar). Men då han hade hämtat skinnen, hade han inte fått mera än tre, som någorlunda kunde vara efter 3-åriga bockar. Och de övriga skinnen, som han fått, ansåg han vara alltför små för att vara av hans risbitare. Han fordrade därför ersättning med 14 daler silvermynt.

Svaranden sade, att han ej hade fått några andra skinn av löjtnanten, än dem, som han hade levererat åter.

Bysmeden eller bondsmeden, som han också ofta kallades, hade en mycket viktig uppgift att fylla på landsbygden i en gången tid. Hade han dessutom erhållit titeln "kyrksmed", kan man vara säker på att han stod högt i rang i bygden och att han var mycket skicklig i sitt yrke, vilket ju också fordrade inte så litet av såväl praktisk läggning som konstnärligt sinne.

Kyrksmeden hade fått sockenprästens och hela församlingens förtroende att utföra de smidesarbeten, som erfordrades bl. a. vid kyrkans reparationer. Då skulle t.ex. låsar och gångjärn smidas till dörrar och kyrkbänkar. Och då behövdes det stora spikar att slå i stockarna. Kyrkans fönster med sina blyramar måste också då och då ses om, och ibland gjordes en ny kyrkkista, som måste få järnbeslag av kyrksmeden. Därmed är blott nämnda några av de många uppgifter, som en kyrksmed kunde få.

En sådan skicklig och omtyckt smed var Thore Andersson i Brastad, om vilken man också kan inhämta talrika uppgifter i kyrkoböckerna. Från början av 1700-talet och intill dess mitt var han nämligen verksam som kyrksmed vid Bro och Brastads kyrkor. På grund av att han efterlämnat åtskilliga kvitton, som är attesterade av dåvarande kyrkoherden i Bro, kontraktsprosten Andreas Bornander, kan vi ännu få en ganska god föreställning om honom och hans verksamhet här.

Enligt en tradition skulle Thore Andersson ha varit av vallonsläkt, men några bevis på hans härstamning har dock inte stått att få. Han synes emellertid ha varit en efter sin tids förhållanden jämförelsevis bildad person, ty han kunde skriva bra inte blott sitt namn utan även sina redogörelser för utfört arbete.

Såsom en intressant tidsbild må nämnas, att Thore Andersson år 1725 vid häradstinget på Mellby i Bro anklagade bonden Madz Olufson i Broberg för att denne hade dragit undan skorna från en död häst. Det stred mot vedertagen god sed på den tiden att röra vid döda hästar eller taga skorna från dem, eftersom man då ännu betraktade hästar som orena djur, vilka endast s.k. "märreflottare" fick befatta sig med.

Inga bevarade handlingar upplyser om, varifrån Thore Andersson kom, då han helt plötsligt dök upp i Brastad vid 1700-talets början. År 1718 gifte han sig med en änka därstädes vid namn Anna Erlandsdotter. Ungefär vid samma tid blev han åbo på det Hvitfeldtska frälsehemmanet Brastad, och den gården kom sedan hans släkt att bruka och bebo i över hundra år.

År 1720 nämnes Thore Andersson för första gången som smed, och från och med 1724 finns handlingar bevarade rörande hans arbeten vid Bro och Brastads kyrkor. Sistnämnda år hängde han sålunda upp en nedfallen klocka i Brastads kyrktorn och utförde en del mindre

smidesarbeten vid kyrkan. Han fick tre daler silvermynt för sitt arbete av dåvarande kyrkovärden Peder Pehrsson i Halls. Även under år 1728 arbetade smeden vid Brastads kyrka, varvid han bl. a. lagade klockans upphängningsanordning samt tillverkade flera hundra stycken mycket stora spikar, som skulle användas vid kyrkans reparation.

Följande kvitto skrev Thore Andersson år 1731 efter att ha utfört en del arbeten på Bro kyrkas klocka:

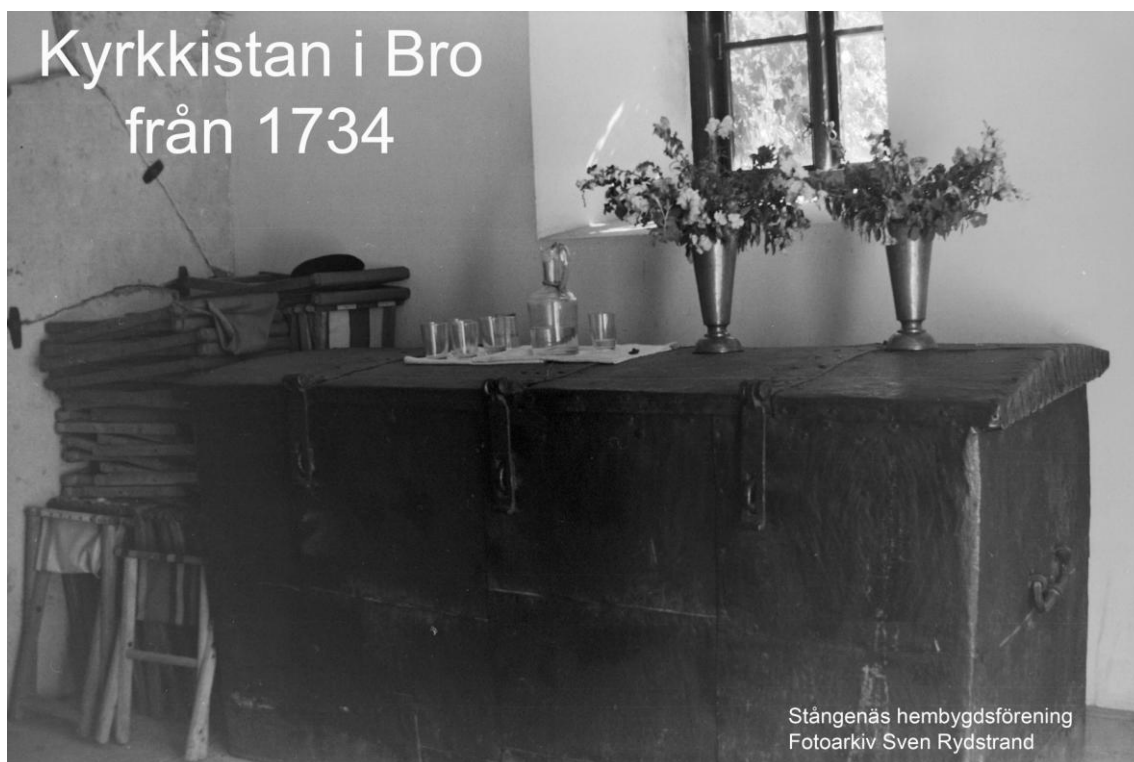
"Jag undertecknad til står härmed hafwa bekommit af Prosten, Högärewördige Hr Andreas Bornander 8 Dr silfvermynt efter nogaste betingande för det jag satt merla, gjort ny axel och nya axeljern etc. med egen bekostnad alltsammans wid Bro Kyrkias Klocka, försäkrandes alltsammans wara så förswarligen beställt, at icke allenast Klockan skall hafwa sin förra rena klang, uthan ock merlan så fast insatt, at jag förbinder mig härmed för en och samma penning sätta ånyo in igen, om hon i min lifstid skulle falla ut, hwilket härmed betygadt warder med eget namns underskrift i Bro den 14 Augusti 1731.

Thore Andersson."

År 1734 byggde Bro församling ett nytt klocketorn vid sin kyrka, och även då blev Thore Andersson naturligtvis anlita för en del viktiga arbeten. Det bevarade kvittot därom ser ut så här:

"Jag Undertecknad till står ät jag hafwer smitt till Bros Klocketorn 100 stora spikar och ehn Kofort och en ny Båsshake och lagadt ehn, och därför hafwer jag bekommit 2 Dr, 4 öre, som qwitteras af Brastad den 15 februari 1735.

Thore Andersson."

Ett värdefullt minne av Thore Andersson finns ännu kvar i Bro kyrka. Det är den väldiga, järnbeslagna kyrkkistan, som Brastadssmeden beslog år 1736. En anteckning i kyrkoräkenskapsboken för sist nämnda år har följande lydelse: "*Uppköpt 20 stycken dubbla järnplåtar till en ny kyrkiokista*". Plåtarna köptes i Uddevalla hos rådmannen Jöns Koch och hämtades med häst och vagn av dåvarande klockaren i Bro och Brastad, Peder Eskilsson, som var bosatt på Immestad. Hela kostnaden för den präktiga kistan, som försågs med tre stora hänglås, gick till den ansenliga summan av nära 70 daler silvermynt. Men så var den också avsedd för pastoratets alla tre församlingar, vilka ägde var sitt förvaringsrum i densamma att lägga penningar och dyrbart kyrksilver i m.m.

Denna ovanliga kyrkkista är än i dag mycket välbevarad, där den nu står i Bro kyrkas vapenhus. I början av 1800-talet blev den av församlingen försåld till en bonde i Staxäng, vilken bl. a. använde den som sädesbinge. Hans ättlingar skänkte kistan åter till kyrkan på 1930-talet.

Thore Andersson avled på sin gård i Brastad och begravdes den 18 november år 1750. I dödboken för denna dag finns följande anteckning: "*Thore i Brastad, dödde i Cholijk, 72 åhr.*"

I sitt andra äktenskap med Anna Jönsdotter från Højden hade han fyra barn, av vilka den andre sonen i ordningen, Jacob Toresson, vid faderns död övertog åborätten till gården i Brastad samt gifte sig med Ingeborg Jonsdotter från Tuntorp. Jacob Toresson levde till år 1790, då han dog vid 66 års ålder. Men redan ett par år tidigare ansåg han sig vara så ålderstigen, att han måste överlåta besittningsrätten av "halva Gymnasie-Utsocknes Frälse Hemmanet Brastad" till sin äldste son Jon Jacobsson, som då var 27 år gammal. Denne, som var gift med Carin Olsdotter från Tänum, levde ända till år 1847 och blev således nära 86 år gammal. Hans son Nicolaus Jonsson, som var född år 1793, övertog gymnasieåborätten efter fadern och blev en mycket verksam bonde. Med sin hustru Olena Andersdotter från Medby i Brastad, hade han bl. a. sönerna Anton Niclasson och Martin Niclasson, vilka båda blev framstående lantbrukare och kommunalmän i hemsocknen.

En av Thore Anderssons ättlingar var också den bekante väntorpurmakaren, bonden Johannes Andreasson. Denne var en mycket begåvad man, verksam ännu i slutet av 1800-talet på gården Väntorp i Håby socken, där han främst gjorde sig känd som tillverkare av ett slags golvur, moraurslignande och på sin tid mycket omtyckta. Nu torde emellertid endast få av dessa klockor finnas kvar på Stångenäs och i Tunge härad.